

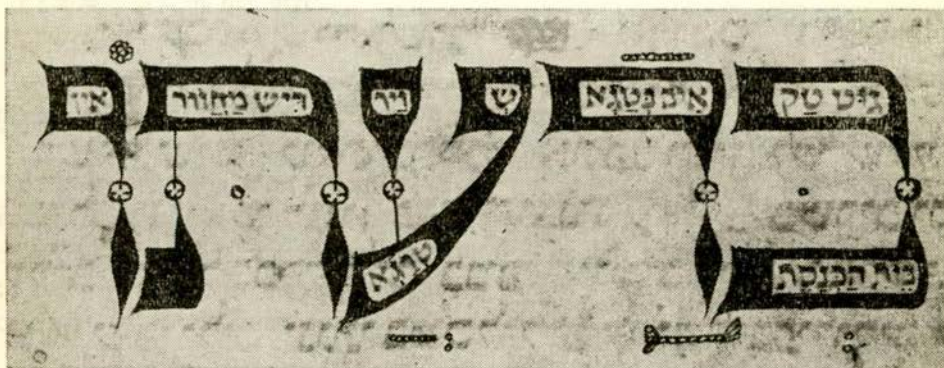
כתובת ראשונה ביידיש קדומה במחזור וורמייזא

מאת

דב סדן

א

תלמידי מלאכי בית-אריה, עובד המחלקה לכתב-יד בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, גילה, עם עיונו במחזור וורמייזא, השמור בספריה זו, כתב-יד 4° 781, כי בכרך א', דף 92 א, בתוך חללי האינציאליים, הכתובים באותיות רבתי, של תיבת הפתיחה לפיוט תפילת טל: בד ע ת ו אביעה חידות, מצויה חרוזה הכתובה ביהודית-אשכנזית, ולשונה: גוט טק אים קטגא שניר דיש מחזור אין גיט הקנסת קנגא

החרוזה כתובה בתוך החללים, אותיותיה בדיו אדומה וניקודה בדיו חומה. חשיבותה משולשת: א. מצד עניינה: גירסה קצרה, שחריזתה המשולשת, כנראה סגולה לזכרון, למיצוי שיגרת ההבטחה על שכר קיום מצווה שבטלטול הקלף הכבד ממקום-משמרו לבית-התפילה. ב. מצד לשונה: דבר-שיר שמעורבים בו שני היסודות העיקריים של יידיש קמאה — לשון עברי (מחזור, בית כנסת) ורובו לשון אשכנז, שכתבתו בקיום דרכיה של יידיש קמאית: תוספת אל"ף בסופה של תיבה: בטגא, טרגא (וכשאין הניקוד משקף את ההיגוי, היא כדרכה לרוב, נאלמת), כתיב כפול של תיבות בנות שורש אחד: טק, בטגא (ואולי גם כאן הבדל מורגש של היגוי). ג. מצד תאריכה: כרך זה של המחזור נכתב, כרשום בו על ידי סופרו, בשנת ה'ל"ב (1272). התעודה המקובלת עד עתה כקדומה ביותר ביהודית-אשכנזית היא כתב-יד הגניזה, הנמצא בקמברידג' ונתגלה בידי אנרי לזוי ולימים בידי ליאו פוקס, שטרח על מהדורתו בצילום ותעתיק (די עלטסטע היינט באקענטע ווערק פון דער יידישער ליטעראטור, הוצאת ברילל, לידן, 1957) ובאחת מחטיבותיו נרשם יום כתיבתה או העתקתה ושנתה ' כסלו קמ"ג (1382). לפיכך החרוזה שבמחזור וורמייזא קודמת במאה ועשר שנים.

ב

לפירושה של החרוזה:

ג ו ט ק = gut tac = יום טוב, ואפשר גם במובן לשון רבים.

א י ם = ihm = im = לו, אך בגרמנית הביניית ואף בידיש הביניית (ראה, למשל שמואל-

בוך) גם בהוראה: לעצמו = sich = זיך; וההוראה מוכרעת לפי הוראת הפועל שלאחריו.

ב ט ך א מקורה betagen, המשמש בלשון הגרמנית המאוחרת בכמה הוראות, כגון: להועץ,

לקרוא לדין, לכנס כינוס, להזמין כאורת, להאיר, וביחוד, כפועל עומד: להזקין. אולם בגרמנית

הביניית, על כתיבה betagen או petagen, היו לה הוראות נוספות: היות בוקר (וכך בקודרון),

לצפות ליום, ביחוד ליום המחרת (וכן, למשל, היינריך פון מורונגן), להתגלות (לאור יום), לבלות

את היום, להתרחש, להתארע, גם בטעם: להיות נועד, מזומן; להיות מואר באורו של יום =

betagt werden. שתי ההוראות האחרונות הולמות את שימוש הברכה שלנו, ועל פי ההכרעה,

אף יוכרע, אם תיבת א י ם פירושה לו או לעצמו.

ש ו י ר ככל הנכון, תיבה אחת: ש ו י ר ולפי מנהגה המצוי של יידיש בתעתיק הוצרכה

להכתב שוויר והכוונה לתיבת swer, שהיא הצורה הישנה של תיבת wer [= מי], והפתח מתחת

לוי"ו צריכה עיון. הפרד הכתיבה משקף אולי צורתה הקדומה [so hwer].

ד י ש = dies = זה, הלז, פלוני.

מחזור אין [= in = לתוך] בֵּית הַכְּנֶסֶת טַרְגָּא [= tragen = לשאת].

שיעורה של כל החרוזה: יום טוב [או: ימים טובים] יזמן לעצמו [או: יאיר לו] אשר ישא מחזור

זה לבית הכנסת, והכוונה, בערך, ברכת אריכות ימים טובים.

ג

עם כל קיצורה ראויה חרוזה זו להתענינותם של החוקרים מצדי צדדים, כגון ענין הכתיב וענין

הניקוד, ביחוד מעניינת דרכו של הנקדן לסמן אות גימל בתיבות האשכנזיות טַרְגָּא ו־טַרְגָּא כדרך

שהוא מסמן אות תיו בתיבות בית הכנסת, כלומר בקו רפה. ככל המשוער נהג כן משום שנמשך,

גם בחרוזה, לשיטת ניקודו העקיבה בכל המחזור, לפי כלל בג"ד כפ"ת, שלא פטר ממנו אף את

מעט הלעז, ודיגוש דלת בתיבת ד י ש, כדין דגש קל, יוכיח.

ד

העירונו את דעתו של החוקר הנודע, פרופ' מכס ווינרייך, העוסק במיוחד בידיש קמאית, על

ענין הגילוי הזה ותכנו, והעיר (במכתבו לד"ר חנא שמרוק), כי ניתן לראות בו סימן מובהק

לקדמות תכונתה של יידיש כלשון-היתוך מעיקרה, והיא הנחתו הנודעת.